

Črtice o belokranjskih hajdukih.

Spisal Leopold Podlogar.

I.

Mi smo zviti čuki,
bosenski hajduki.

Hajduška nevesta.

Roparji prihajajo, roparji so tu! To so pač strahu in groze polne besede — a za nas, hvala Bogu, ne več. Že davno so minuli za nas strahovi pred razbojniškimi četami in ostal je le spomin na dogodbe, ki smo jih čuli praviti od starih ljudi ob dolgih zimskih večerih. Kdo bi si pač drznil v naših dneh še započeti „na debelo“ to nepošteno obrt; saj ima skoraj vsaka večja občina dovolj „mož pravice“, ki hitro primejo in spravijo na varno sleherno sumljivo bitje.

Svojčas pa je bilo drugače. Stalnega vojaštva še ni bilo, niti urejenega in ne tako gosto nastavljenega orožništva, kakor ga imamo dandanes. Ljudstvo je bilo ponajveč navezano na samoobrambo. Kako naj bi bila le-ta kos roparskim družbam, ki so bile čudovito premetene, izurjene in zavarovane, v svojem poslu krute in brezobzirne, da so se ljudje kar križali, če so le čuli o njih. Take razmere so odpirale na široko vrata nepoštenosti. Marsikoga je zapeljalo, da je začel segati po tujem imetju. Če se mu je parkrat posrečilo in dobro obneslo, ga je nenasitljiva žeja po večjem plenu gnala dalje. Pridobival si je pomočnikov, zbiral ljudi svoje vrste in polagoma nabral in sestavil celo roparsko družbo, ki se je upala čedalje več. Postala je strah ne le kmetom in župniščem, celo graščaki za železnimi vrati in meščani za visokim in trdnim obzidjem so trepetali pred njo. Njena roka je odmikala najtrdnjše zapahe in znala preplezati najvišje zidovje.

Silno težavno je bilo zatreti take roparske družbe. Ob spopadu so se branile dobro, v sili se umeknile o pravem času in se ob ugodni priliki brez strahu sestale. Ako so katerega vjeli, ga izpraševali, ga privezali na natezalnico, je prenesel tudi najhujše muke in molčal kakor kamen; z njim v grob je legla tudi njegova roparska skrivnost.

Dolgo vrsto let je vznemirjala in zatirala Gorenjsko neznosna nadloga rokovnjaška. Starim gorenjskim očancem so rokovnjači še v živem spominu. Tudi širni slovenski svet, ki ni občutil njihove sile, jih ne bo pozabil. Njim v spomin je spisal Jurčič zanimiv roman, njegovi junaki stopajo zadnja leta prav pogosto na gledališki oder, in prerano umrli Benkovič nam je podal v Dom in Svetu l. 1890. dovršeno karakteristiko rokovnjačev.

Hujše in dalje kot Gorenjsko rokovnjač, je vznemirjal in zatiral Dolenjsko, posebno še solnčnato Belo Krajino siloviti hajduk.¹⁾ Rokovnjač ni rad prelival krvi, le v skrajni sili, ko je šlo njemu samemu za življenje, se je skušal rešiti, kakor se je mogel. S težko gorjačo oborožen je navadno stopil v hišo; zaloputnil je za seboj vežna ali sobna vrata, potrkal trdo z gorjačo ob tla in molčal. Gospodar je dobro vedel, kaj to znamenje pomeni: tako je rokovnjač prosil, ali bolje — zahteval. Urno ga je torej vprašal česa želi, in zahtevano mu je dal brez ugovora. Kajti le ako se je gospodar obotavljal, izgovarjal, je zapela gorjača; če je dobil, kar je hotel, je rokovnjač mirno odšel. Siromaka, revnega kmeta sploh ni obiskal, zahajal je le k imovitejšim posestnikom in znanim bogatinom. Bil je neke posebne praktične vrste komunist, ki ni rad videl, da bi se kdo mastil ob obilnem premoženju, medtem pa naj bi stradal siromak. Gledal ni na to, da bi obogatel, ampak le na to, da bi dobro živel.

Ves drugačen pa je bil hajduk. On je vzel in odnesel, kolikor, kar in kjer je mogel, pustil ni ničesar, kar je bilo zanj sploh kake vrednosti. Najprvo je pregnal domače, če se mu niso sami umaknili; prosil ali silil jih ni, posekal ali postrelil je vse, kar mu je bilo napoti. Ko si je dobro zavaroval svojo kožo, je začel ropati. Prišel ni seveda nikoli sam, prihajali so hajduki v četah po 30 do 60 mož; ogibali se niso vasi, tudi ne trgov, da celo manjših mest ne. Stari Črnomaljši še sedaj kaj radi pripovedujejo, kar so jim njihovi dedje pravili o hajduških pohodih. Nekoč so prišli hajduki celo s svojo zastavo v Črnomelj. Prestrašeni so postavljali meščani na svoje prage vino v škafih, meso in kruh v jerbasih, da bi se razbojnik zadovoljili s tem in ne začeli sami ropati. Nezaslišen strah je šel pred njimi in ni čuda, saj se je pohvalil neki hajduški vodja: „Če bi imel dvesto takih junakov, kakršen sem jaz, pa napadem Ljubljano.“²⁾

Ljudje so bili v večnem strahu. Kmet je oral in sejal, opasan je bil z mečem, poleg njive se je pasel osedlan konj, da se je kmet napaden koj postavil v bran ali v urni ježi opozoril sosede na

¹⁾ Neke vrste hajdukov je bila nomadska sodrga ob Tisi, ki je bila po besedah cesarskega generala Bosta „pripravljena za dobro plačo umoriti očeta in mater.“ Letopis Sl. M. 1904. 25.

²⁾ Argo IV. 206.

pretečo nevarnost.¹⁾ Začelo je biti plat zvona in koj so vedeli, kaj to pomeni; kmalu so bili vaščani in sosedje skupaj. Krepko so se postavili v bran, včasih se jim je posrečilo odgnati sovražnika, a še pogosteje so se morali umekniti hajduški premoči in oddaleč gledati, kako nepovabljeni gost gospodarji na njihovem domu in pospravlja v svojo nenasiljivo malho, kar so prigospodarili po mnogem trudu, zraven pa so morali biti še zadovoljni, da so oteli življenje.

Dolgo je podjarmljala dolenjski jug hajduška sila. Komaj so ponehali napadi krvolokega Turka, pa je prišla nadenj hajduška nadloga, ki ni bila dosti manj strašna od prve, a kar je najhujše, trajala je dosti dalje od one.²⁾ Turški napadi so ponehali konec XVI. veka; one obupne borbe od slavne zmage pod Siskom do l. 1606. so bili zadnji naporji pojemajoče turške sile, ki je poskušala predreti trdni zid slovenske granice. V tej dōbi torej, ko ugaša in pojema turška moč, se vznarodi hajduška nadloga. Po onih krajih, po katerih so poprej prirejali krvoloki Turki svoj „ples“, so se začeli potikati razni turški in neturški roparji, zaplodile so se hajduške družbe, nastala nevarna hajduška gnezda, strah Belim Kranjcem in čezgorjanskim sosedom. In še enkrat poudarimo: strah, ki je trajal dalje nego strah pred turškim nasiljem. Dimitz³⁾ v svoji zgodovini Kranjske sicer trdi, da so Francozje iztrebili za svoje kratke in „vzorne“ vlade v Iliriji vsako roparsko zalego. A zelo se moti tako glede Gorenjske kakor tudi glede Dolenjske. Ta zgodovinar trdi, da so Francozje vzdržavali stroge policijske odredbe, nastavili nagosto vojaške postojanke; vse to in pa zraven še vedno krožeči orožniki, pešci in konjiki so onemogočili vsako roparsko zalego. Ne glede na to, da so imele francoske vojaške postojanke na vesti mnogo ropov in tatvin,⁴⁾ nam dokazujejo listine iz sodnijskega arhiva ali bolje rečeno papirji iz sodnijske pisarne na Krupi v semiški župniji, da so hajduki ravno za časa francoske okupacije doprinesli dokaj grozodejstev, ki mnenje Dimitzovo o „vzorni“ francoski policijski in varnostni uredbi popolnoma podirajo. Res je na eni strani, da so Francozje roparstvo nekoliko omejili, da niso v njihovi dōbi hajduki tako pogosto in v tolikem obsegu ropali, na drugi strani je pa ravnotako jasno, da se je hajduška moč vzdržala za francoske vlade in še daleč v drugo polovico XIX. veka, ko se je posrečilo po mnogih naporih šele avstrijski vladi isto popolnoma zatreti. Sedaj živečim starejšim Belokranjcem so znani hajduški napadi, doživeli so jih

sami kot otroci, o hujših in večjih pa so slišali iz ust staršev in dedov.

Globoko je vtisnil v spomin Belokranjca hajduk svoje nečastno ime. Malo podatkov o njih nam nudijo domače zgodovinske knjige, župnijske matice, zlasti mrtvaške knjige, razni papirji iz sodnijske pisarne belokranjske Krupe. Več, toda manj zanesljivih, jih je ohranjenih v ljudski tradiciji; mnogo je še starih ljudi, ki so nekatere hajduke osebno poznali. Namen temu spisu je, zbrati male drobtine iz zgodovinskih knjig in oteti ugašajoči spomin na burno in nemirno dōbo. Nikakor bi ne bilo prav, da bi se zbrisal Slovincem spomin na to bridko preteklost, da bodo znali vsaj pravičnejše soditi in primerjati nekdanje „dobre“ čase s sedanjimi „hudimi“, ko pošteni ljudje vsaj lahko mirno spé pod varno streho. — Upam, da bode pomanjkljivost teh črtic vzpodbodla tega ali onega, da izpopolni moje podatke in pripomore do jasne slike te temne strani slovenske zgodovine.

II.

Kranjsko in Hrvaško Prikolpje od izvira temnozelene Kolpe do njenega izliva v Savo je bilo ob času turških navalov, t. j. v začetku XV. in XVI. stoletja, nekako razljudeno in redko naseljeno. Vse okoliščine kažejo, da so ljudje iz strahu pred neprestanimi navali Turkov svoja zemljišča poprodali graščinam in se izselili v varnejše kraje.¹⁾ Ti redko naseljeni kraji so pa kmalu kaj prav prišli.

Vlahi,²⁾ živeči ob turški meji, so čedalje hujše občutili neznosno turško vlado, ki jih je stiskala in siloma turčila; poskušali so se ji umakniti kamorkoli. V začetku XVI. veka so se naselili okrog Dinarskih planin in ob izviru Une pri Uncu, Srbi in Glamoči. Na Križevo l. 1530. so jih priporočili Bihačani generalu Kacijanarju, proseč ga, naj jih sprejme v krščanstvo, ker so močni in hrabri ljudje. Zatrjevali so mu, da bodo za njimi prestopili h krščanstvu še drugi Vlahi in mu zagotovili, da bodo za bran jugoslovenske meje nenadomestljive vrednosti. Kacijanar, avstrijski vojni poglavar, je pregovoril nato kranjske in štajerske deželne stanovce, da so obljubili Uskokom podpore za zimo. Priporočat se jim je prišel v Ljubljano vlaški poglavar Ladislav Stipkovič sam.³⁾ Nekoliko prej že je imel žumberški

¹⁾ Izvestja M. d. VIII. 213. Mittheil. des Musealv. 1868. 56. Lopašič, Oko Kupe i Korane 29—34.

²⁾ Vlahi, Valahi, se zovejo vsi oni Srbi in Bolgari, ki so popustili iz strahu pred kruto turško vlado svoja prvotna bivališča in si jih poiskali drugod. Z besedo Vlah, Lah so nazivali Stari Slovenci vsacega tujca. Dom in Svet 1902., 64. Mittheil des h. V. f. Kr. 1868. 55.

³⁾ Lopašič, Bihač i Bihačka Krajina 69—70.

¹⁾ Dimitz, G. Kr. IV. 29.

²⁾ Dom in Svet 1895, 35.

³⁾ Dimitz G. Kr. IV. 315.

⁴⁾ Dom in Svet 1898, 54.

graščak Kobašič podkupljene nekatere Vlahe, ki so mu poročali o gibanju turške vojske, kar je sam poročal dalje. To pa Turkom ni ostalo dolgo prikrito; Vlahi so se začeli bati, da jih ne bi Turki kot vohune kaznovali. Zapustili so kraje, v katere so se bili komaj doselili; sredi meseca septembra l. 1530. so uskočili ali pribegli h Kobašiču na avstrijska tla. Ljudje so jim nadeli ime Uskoki ali Pribegi. Kmalu za njimi so počeli dohajati še drugi Vlahi, posebno še iz Cetinjskega pogorja v Dalmaciji. General Kacijanar je svetoval kralju Ferdinandu, naj sprejema Vlahe prihajče in naj jih naseljuje po opustošenih in zapuščenih zemljiščih žumberške, mehovske, metliške, poljanske in kostelske graščine. Dne 7. julija 1531 je ukazal kralj deželnim stanovom kranjskim, naj dajo Uskokom sveta, strehe in hrane. Kranjska je nato započela veliko delo naseljevanja Uskokov in je prav mnogo v ta namen žrtvovala. Do l. 1541. je bilo že 3000 družin turških Slovanov iz Srbije in Bosne naseljenih po Šumberku, Gorjancih, v okolici metliški, poljanski in kostelski.¹⁾ Naseljevanje Uskokov v tem letu seveda še ni jenjalo, ampak se je vztrajno nadaljevalo do l. 1597. in 1598., ko je pripeljal Juri Lenkovič Vlahov iz Like, največ iz Korenice, na posestva grofov Zrinjskih in Frankopanskih v Gomirje, na Vrbovsko, Moravice, Tuk, Jesenak, Drežnico, Potok, Vitunj, Hreljin, Ravno goro, Stari laz, Mrkopalj in preko Kolpe na Belokranjsko v Marin dol in na Bojance.²⁾

Kakšen namen je imelo gosto naseljevanje Vlahov ali Uskokov na slovenskih tleh? Nekaj so jih uvrstili v stalno graničarsko vojno, drugi pa so imeli služiti granici kot ogleduhi po Turškem. Vlahi so bili zares hrabri, a, kakor tožijo tedanji obmejni zapovedniki, omahljivi in nezvesti zavezniki krščanske vojske. Radi so se jim ustavljali in jih zapuščali v odločilnem trenutku; pobunili so se in pobegnili k Turkom. Ti so namreč v kraje, katere so popustili pobegli Vlahi, naselili drugih Vlahov iz osrednje Bosne okoli Kosova in Srba,³⁾ da bi jim bili ob hrvaški meji stražarji proti kristjanom. Ravnali so z njimi nad vse milo; podpirali so jih in podkupovali z denarjem in obljubami. Dajali so jim

¹⁾ Mittheil. des Musealv. 1868, 56.

²⁾ Schumi, Archiv I. 152—153. Letopis Sl. Mat. 1895, 141. Lopašič, Žumberak I. 1881. 36.

³⁾ Lopašič, Bihać i Bihačka Krajina 10.

navodila, kako naj pobunijo t. j. poturčijo slovenske Uskoke. Prikradli so se v goste šume krog Lukovdola in Severina, začeli so tam pleniti; na bogati plen so začeli vabiti slovenske Uskoke, jim slikali ugodne razmere pod turško vlado in so jih s tem prav mnogo zapeljali, da so omahovali med starimi in novimi gospodarji in služili sedaj temu, sedaj onemu, kakor jim je bolje kazalo¹⁾. Omahljivost in nezvestoba Uskokov je bila velika nepravilnost v nevarnih časih. L. 1578. je postal Kostel žrtev uskoške

PRED MOSTOM V NOVEM MESTU

nezvestobe. Podkupljeni, ali bolje, najeti Uskoki so pribežali v hrvaški obleki na Kostel in tožili, koliko so morali pred Turki prestati; vzeli da so jim vse, kar so imeli, komaj so oteli sebe in svoje otroke; prosijo zavetja, kjer bodo vsaj varni pred krutimi Turki. Kostelci so jim verjeli vse in jih gostoljubno sprejeli v svoje ozidje. Pa slabo so jim gostoljubje

¹⁾ Letopis Slov. M. 1893. 63—64.

poplačali. Prišla je pred Kostel tolpa Turkov, domenjena s kostelskimi pribegi; ti so jim s silo odprli trdnjavo, ki je bila v malo urah pogorišče.¹⁾ — Enaka usoda bi bila zadela kmalu tudi Vinico. Tu se je mudil hrvaški in pomorski general, Ivan Frohnberger; sem je poslal iz Banjaluke Berhardbeg ogleduha, da bi izvohal, kaj general s svojo vojno namerava. Kmalu so bili Viničani na sledu njegovim nakanam; grozno kazen so mu prisodili, razčrtvorili so ga, t. j. na vsako roko in na vsako nogo so vpregli po enega konja in ga tako raztrgali. Dolgo je čakal nanj radovedni beg; ko ga le ni mogel dočakati, je poslal za njim družega. Prišel je ravno, ko so peljali prvega na morišče. Zvijajčež se je dal obrezati, raniti na glavi, rokah in nogah. Ves okrvavljen je skočil med množico in tožil krvoločne Turke, kako ti neusmiljeno mučijo kristjane. Prosil jih je zavetja pred Turki, zatrjujoč jim, da pride za njim kmalu cela množica enakih nesrečnežev, kakor je on. Frohnberger je Uskoka sočutno sprejel v naprošeno varstvo, vendar je pazil na vsak njegov korak; prva skušnja ga je bila dobro poučila, koliko sme Uskokom zaupati. Kmalu mu je bil na sledu, kako je meril visokost stolpov, debelino zidovja in visočino strmine nad Kolpo. Ko je bil z delom gotov, je mislil na beg, a o pravem času ga je dal Frohnberger zgrabiti in nasaditi na kol.²⁾ Vsled teh bridkih izkušenj so obmejni poveljniki stražam strogo naročili, naj pazijo na vsako gibanje Uskokov, zadržajo vsa, tudi stranska pota in prelaze, po katerih so se shajali s Turki ali s turškimi Vlahi.

Že iz tega se razvidi, da Uskoki niso bili nič kaj varni in zanesljivi sosedje. Dobro so jih bili spoznali graščaki koj ob začetku naseljevanja in se jih vsled tega na vso moč branili sprejeti na svoja zemljišča. Bili so prosti plačevanja dač in davka, zraven tega pa še strastni prijatelji vednega četovanja. Preživljali so se s tem, da so plenili po Turškem, opravljajoč posel ogleduhov. Znali so sukati orožje proti Turku na Turškem, a kadar jim je pošel živež, proti komurkoli in kjerkoli. Bili so slabi gospodarji, kmalu so pognali po grlu, kar so pridelali.³⁾ Iskat so si šli živeža v sosedno deželo, deloma tudi k svojim bližnjim sosedom. Valvazor⁴⁾ sam piše o njih, da so radi segali in še segajo po tujem, da znajo najti, česar ni nihče izgubil, vzeti, preden se jim je dalo. Težko jih je bilo zasačiti, hitrejši so bili kot najhitrejši konji, med seboj edini in zvezani kakor veriga. Vse se jih je balo, nevarni niso bili le Turkom, ampak tudi domačinom. Kobašič, ki je

prvi imel opraviti z njimi, je tudi prvi občutil njihovo nasilnost. Koj prvo zimo, ko so pribegli k njemu, jim je pošla hrana; začeli so ga nadlegovati; polastili so se celo šumberškega gradu, v katerem so nasilno rogovilili in s tem pospešili gospodarju smrt.¹⁾

L. 1538. na spomlad se je doselila nova množica Vlahov na slovenska tla. Ker niso dobili koj svojih domov in niso imeli kaj jesti, so začeli krasti po šumberški okolici in niso prizanašali niti župniku Luki Tisočiču niti njegovemu kaplanu. Zaradi prizadete škode so jih tožili pri kraljevih komisarijih, katere je bil kralj nastavil v svrhu naseljevanja Uskokov. L. 1542. so obglavili Blaža Pedpoviča in nekaj drugih Uskokov, ki so bili najbolj silni grabeži in roparji. Smrtna obsodba se je izvršila najbrže v Črnomlju; ravno isti čas v mestu zbrani deželni stanovi kranjski so sklenili, da se dá imovina obglavljenih Uskokov njihovim vdovam in otrokom.²⁾ L. 1568. so bili Uskoki deležni nekega poboja v Novem mestu, katerega so izvršili ob nekem sejmu, hoteč okoristiti se s plenom, vzetim sejmarjem. Metliški oskrbnik Matija Kosovec je zbral l. 1591. in 1592. nekaj vojakov in je udaril nad šumberške Uskoke. Porušil in požgal jim je nekaj hiš, razdril mline, odgnal živino in odpeljal v zapor nekaj ljudi.

Uskoki so se pritožili na vlado, češ da se jim godi krivica, da jih je Kosovec kaznoval za prestopke njihovih prednikov. Mi pa mislimo, da se je metliški oskrbnik res maščeval nad njimi za stara nasilstva, a da je dal povod temu maščevanju nov, nedaven roparski napad Uskokov na Metliško. Metličani so se odškodovali za ta napad in za roparske napade prejšnjih let in so dali Uskokom tudi razumeti, da ne bodo odslej več mirno prenašali njihovih pohodov, ampak jim bodo vsakega koj in dobro vrnili.³⁾ Toliko karakteristike o Uskokih zadostuje k boljšemu umevanju naslednjih poglavij.

III.

S sijajno zmago pod Siskom je minila za južno slovensko mejo doba silnih turških navalov. Z jastrebovim očesom je pazil graničar na vsako gibanje turških čet in pravočasno zabranil vsak ulom. Pa odgnani na svoj dom, niso mogli Turki dolgo pozabiti onih krajev, iz katerih so se leto za letom pomikale v turške pokrajine dolge vrste ugrabljenih sužnjev, ugrabljene živine, tovorov raznega blaga. Mikalo jih je nazaj, a večjim četam je bilo odzvonilo za vselej. Toda kar se ni posrečilo celim

¹⁾ Valvazor XI. 216.

²⁾ Valvazor XI. 640.

³⁾ Dimitz, G. Kr. IV. 65.

⁴⁾ Valvazor VIII. 136.

¹⁾ Izvestja M. dr. VIII., 212.

²⁾ Izvestja M. dr. VIII., 216.

³⁾ Mittheil. d. M. V. 1868, 56—57.

krdelom, to se je posameznim manjšim oddelkom, ki so se znali po stranskih potih prikrasti med graničarskimi postojankami iz Bosne preko Hrvaškega v naše kraje. Da so se mogli le-teh varnejše in lažje ogniti, so porabili pobunjene kranjske Uskoke, da so jim bili kašipoti in pomagači pri ropanju. Bili so takozvani martoloz¹⁾ ali neredni turški vojaki, slični današnjim bašibozukom; zbrali so se v slučaju potrebe, dobili so le orožje, hrano, obleko, plačo pa so si poiskali po dovršeni nalogi sami z ropanjem. Bili so včasih tako nasilni, da so jih morali razorožiti. V četah od 50 do 60 konjenikov ali pešcev so se spuščali, preoblečeni v graničarsko obleko, čez granico na slovensko zemljo.²⁾ Urno so izvršili, kar so nameravali in se po razdeljenem plenu zopet razkropili in odšli na svoje domove. Če so jim bili preganjalci na sledu, so se pomešali naglo med Uskoke. Bogati plen, katerega so videli slednji pri njih, jih je omamilo in začeli so se tudi oni udeleževati ropanja.

Sčasoma so ponehali ulomi martolozov v naše kraje, a ropanje ni ponehalo, nadaljevali so delo martolozov Uskoki sami. Ker se hudodelstvo boji svetlobe in poštene človeške družbe, so se začeli shajati v velikih gozdovih; temne in nedostopne goščave so bile roparjem najboljša prebivališča in zavetja. V teh so se zbirali po dogovoru, se posve-tovali in delili rop. Nastala so roparska gnezda in hajduške družbe v šumberških, poljanskih in hrvaških šumah. Imeli so čisto določene „delokroge“ in natanko načrtano ozemlje, po katerem so smeli ropati. Hrvaški hajduki niso smeli čez Kolpo, razen povabljeni od tostranskih hajdukov. Tudi med šumberškimi in poljanskimi roparji je bila potegnjena meja. Iz Šumberka proti Kostelu so poslali jezdeca in ravnotako iz Kostela proti Šumberku; kraj, kjer sta se sestala, je bil mejnik.

Hajduška družba je imela svojega poglavarja; nazival se je harambaša ali vojvoda. Imel je neomejeno oblast nad udi svoje družbe. Brezpogojno so se mu pokoravali; kazen za vsak upor, vsak prestop je bila smrtna, le redkokdaj samo izključitev od deleža pri plenu. Vojvoda je sprejemal v družbo nove ude, določeval čas in kraj sestanka, čas in kraj roparskega napada. Njegovi najzvestejši pristaši so v ponočnih urah trkali na okna razkropljenih

hajdukov in jih klicali: „Ajdmó!“ ali: „Ajdmó na hajduštvo!“ Pogosto celo domači niso vedeli, kaj pomeni ta klic. Izginil je iz te ali one družine gospodar za par dni, nihče ni slutil kam; medtem, ko so menili, da hodi po sejnih in kupčijah, je hajdukoval.

Po vaseh in trgih so imeli hajduki podkupljene vohune. Take posle so opravljali požrešni berači, nezvesti posli, denarja pohlepni kmetje in celo krčmarji. Njihova naloga je bila, poizvedeti, kod bi se splečalo ropati, kje preti nevarnost. Vse so morali naglo poročati harambaši. Pri ponočnih ulomih so bili preoblečeni in našemljeni vohuni za vodnike po skrivnih in neznanih potih. Ni čudno, če sosed sosedu ni zaupal, boječ se, da ni morda zaveznik hajdukov. In če je tudi kdo spoznal pri ulomu in ropu domačina, če je bil prepričan, da je hajduški pristaš, se ni drznil ovaditi ga, boječ se, da mu ne upihne luči življenja ali postavi na streho rdečega petelina.

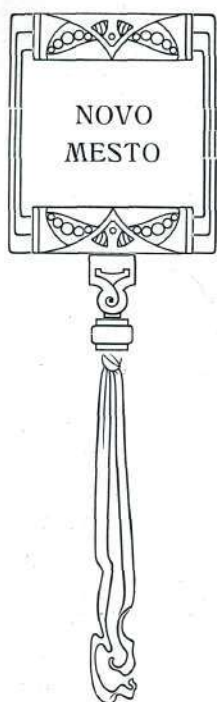
Po končanem ropanju so delili plen. Delil je vojvoda; brez pritožbe se je moral vsak zadovoljiti z odločenim deležem. V ta namen so se shajali najrajši v cerkvah na samotnih krajih. Zunaj je stala na daleč razpostavljena straža, znotraj so medtem kurili, pekli, jedli in pili in veselo popevali kakor junaki po dobljeni zmagi. Poljanska banda hajdukov je zahajala v cerkev sv. Duha na hribcu Parga. To cerkev so oropali, onečastili in tako razdejali, da so jo sploh opustili in se služba božja ni več v njej opravljala; šele l. 1861., ko se niso več nadejali hajdukov, so jo Dolenjeložani zopet popravili. Šumberški so zahajali v cerkev sv. Nikolaja v šentjernejski župniji. Valvazor¹⁾ pripoveduje, da so sosesčani iz strahu pred hajduki sneli iz stolpov zvonove, vzeli iz omar mašno obleko in odpeljali vse v Št. Jernej. Kadar je imel duhovnik gori sv. opravilo, so peljali z njim zvonove in obleko, in po končanem svetem opravilu pa vsakokrat vse zopet odpeljali. Ko so pozneje začeli hajduki zaganjati v to cerkev konje, ugrabljeno govedo in ovce, se v njej ni več služila služba božja do novejših časov. Še hujše kakor tej, se je godilo cerkvi sv. Jederti na Gorjancih. To so bili hajduki skoraj popolnoma razrušili. Če smemo verjeti ustnemu izročilu, je zadela enaka usoda tudi cerkvico na Plešivici v adleški župniji. Hrvaški hajduki so imeli svoje shode pred in po hajdukovanju v cerkvi na Lipóvici.

V XVII. in XVIII. stoletju je bilo hajduštvo v bujnem razvoju in cvetju. Vlada si je mnogo prizadevala hajduštvo omejiti ali zatreti. Posrečilo se je razkropiti velike hajduške družbe, a manjše so životarile še v drugi polovici XIX. veka. K hajduškim poglavarjem

¹⁾ Zbornik Mat. Slov. 1904, 44. Zlasti pogostni so bili njihovi napadi konec XVI. veka. — Dimitz, G. Kr. IV. 29, 59, 65.

²⁾ Že l. 1529. dne 27. avgusta piše iz Metlike stotnik Juri Jurišič tridentinskemu škofu in Ferdinandovemu svetovalcu: „Skoraj slednji dan se priklati tolpa, broječa 50 do 60 roparjev, takozvanih martolozov, na Hrvaško in čez kranjsko mejo. Povsod ropajo, moré in požigajo.“ — Spomenica 600letnice, str. 203. in Letopis Mat. Slov. 1871. 123.

¹⁾ Valvazor VIII. 721.

so se stekali v poslednji dobi iz Gorenjske pregnani rokovnjači,¹⁾ ubegli vojaki, ubegli kaznjenci, že tako zreli za vsak zločin; med nje so zašli izprijeni dijaki, obubožani kmetje in druga sodrga, kateri je mrzelo delo. Mnogo kvare je napravljala taka pogubonosna družba. Posebno bridko jo je občutil ubogi ratar; trli so ga veliki davki, slabe letine, vrhutega je bil pa še zatiran od hajduške nadloge, ki mu je izpraznila žitne in vinske hrame, ko jih je bil komaj napolnil in zaprl.

Sredi minulega stoletja je napela avstrijska vlada vse svoje moči, da uniči nevarno in kvarenosno založeno. Razšle so se hajduške družbe. Še pred malo leti, tako pravijo Belokranjci, so lazili okrog berači in trkali z beraško palico ponižno na ona vrata, kjer so v mladih, močnih letih kot hajduki oblastno gospodarili. Za male krajcarje so ti umirovljeni hajduki pripovedovali mnoge zanimivosti o hajduškem življenju. Le škoda, da se je skoraj vse pozabilo in da so s hajduki zamrli tudi zanimivi spomini na to žalostno in nevarno dobo. Zadnji znani hajduk je

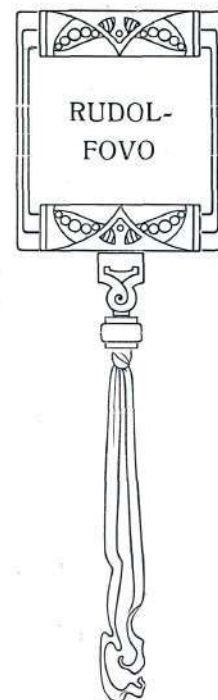
¹⁾ Dom in Svet 1890.

bil stari Bravse¹⁾; umrl je 20. februarja 1894 in bil pokopan v Dobljčah, pri podružnici črnomaljske župnije. Duhovniku, ki ga je previdel, bil je to rajni črnomaljski župnik, tedaj še črnomaljski kaplan, Mihael Klemenčič, je rekel po končanem sv. opravilu: „Jaz sem poslednji poljanski hajduk, preživel sem vse hajduke.“

IV.

Poskusil sem razviti postanek in razvoj hajduštva. Zdaj navedem v kronološkem redu one pičle podatke o posameznih hajduških napadih, kolikor sem jih mogel nabrati iz tiskanih in netiskanih virov. Hajduški napadi so veljali — kakor je bilo po nekoliko že zgoraj omenjeno — graščakom, župniščem, cerkvam, trgom, vasem, celo mestom. Hajduk je ulomil povsod, kjer je slutil kaj plena; vsaj poskusil je, če tudi je moral oditi včasih s praznimi rokami in vrhutega še z razbito glavo.

¹⁾ Pravo ime mu je bilo Janez Majerle. Rojen je bil l. 1800. Bil je knezov lovec (Forstjäger) in obenem tudi ud, če ne celo, kakor se sliši, roparski četovodja.

Valvazor ima hajduke posebno v želodcu, zato pa tudi ne prezre nobenega dogodka, kolikor in kjer jih je čul, da ga ne bi omenil, kazaje povsod na neznosno to zalego. Žalibog, da so njegove beležke tako pičle. Tičejo se navadno le gradov in graščakov, pri katerih se je ustavljal pisatelj, sestavljajoč svoje delo o Kranjski. Ali če je že graščak za trdnim ozidjem toliko prestal pred hajduki, kaj šele ubogi seljak v graščakovi leseni koči!

O prvem nam znanem hajduškem napadu poročča Valvazor v XI. knjigi, kjer opisuje kranjske gradove. Leta 1665. meseca junija so naskočili hajduki Gracarjev turn.¹⁾ Grad so napadli ponoči; udrli so skozi okno v obednico. Ob zidu pod oknom je spala grajska sobarica, in prvi ropar, ki se je utihotapil skozi okno, je stopil na posteljo, zadel ob njo in jo prebudil. Vsa preplašena skoči iz ležišča in začne upiti. Hajduk jo zgrabi za vrat in jo počne daviti, medtem pa lezejo njegovi tovariši v grad in začno stikati po njem. Krik in ropot je prebudil gospo Marijo Rozino pl. Buset; ta je spala s hčerko

¹⁾ Dimitz, G. Kr. IV. 136.

Rozalijo v sosednji sobi. Urno zbudi hčerko in se hoče rešiti skozi obednico na prosto, a obe padeta v roke hajdukom, ki ju neusmiljeno obdelajo. Njihovo vpitje zbudi oskrbnika Vuk Salomon Jankota, ki prihiti z grajsko stražo na pomoč. Vname se boj, v katerem pade oskrbnik. V tem ko se bori straža z nasilneži, zbežita gospa in hčerka na vrt in odtod k sosedu kmetu. Roparji so kmalu ugnali stražo in pobrali nato vse, kar jim je prišlo pod roko. — Ravno sto let poprej, t. j. l. 1565. je zadela hujša nesreča drugo gospo na Gracarjevem turnu. Šla je na izprehod v bližnji log in prišla v roke hajduški druhalji. Pohotneži jo zgrabijo, hoteč ji vzeti žensko čast. Kakor levinja se brani, dokler ji ne odsekajo obeh rok.

Iz strahu pred hajduki je postavil graščak na Brhovem (Freihof) dnevno in nočno stražo. Ta varnostna odredba je imela vsaj ta uspeh, da roparji gradu niso vzeli; toliko več pa je pretrpela pred njimi okolica, po kateri so se potikali, čakajoč ugodne prilike, da ulomijo nenadoma v grad.¹⁾ Vodil jih je

¹⁾ Valvazor, XI. 150.

harambaša Vivo, ki je vsaj nekoliko brzdal neukročeno hajduško drhal. Tej seveda njegovo postopanje ni bilo všeč, zarotila se je zoper njega. Poslali so odnekod k njemu sela s pismom in medtem ko je pismo odpiral, da bi ga prebral, mu je sel preklal z mečem glavo. Izvolili so iz svoje srede novega glavarja, Daja Despotoviča. Tega je izučila tragična smrt prednikova; dovolil jim je vse, kar so hoteli. Tudi sedaj so napadali še z večjo silo grad, a brez uspeha.

Na Ostriškem gradu (Hochstrass) je čula noč in dan straža a kar se hajdukom ni posrečilo na Brhovem s silo, se jim je tu po zvijači. Zbudili so ponoči grajsko hišino in jo z neko pretvezo preslepili, da jim je odprla. Vdrli so v grad, umorili graščaka Severina Schweitzer in grad popolnoma oropali.¹⁾

Na Krasincu, v podzemeljski župniji, je stal v Valvazorjevem času trden grad Burgstallov. Močna straža okoli grada je odgnala vselej napadalce, parkrat jih je precejšnje število obležalo pod grajskim zidom. Z orožjem se nad močno zastraženim gradom niso mogli znositi, zato so pa dvakrat oplenili v bližini grajsko pristavo (Meierhof), odgnali vse konje, vso govejo živino in pristavo zažgali. Valvazor k temu dogodku pristavlja, da enako postopanje ni pri roparjih nič nenavadnega, ampak se popolnoma strinja z njihovim hajduškim običajem. Kamor pridejo, najprej poberó vse, kar se da odnesti in odtrgati, na drugo pa postavijo rdečega petelina, da je uničeno popolnoma vse.²⁾

Kostanjeviška samostanska kronika silno toži o kvari, katero so delali mestu in okolici roparski napadi sosednjih Uskokov iz Gorjancev l. 1684. Meščani in seljaki so bili prisiljeni vsako leto požeti žito pred časom. Vino, komaj v zidanicah, je bilo ravnотako naglo tudi iz njih, pokradli so ga Uskoki. Na izvoz pridelka ni bilo misliti, nihče si ni upal z obloženim vozom na cesto. Pota so nevarna, trgovci si ne upajo na semnje, kupčija, trgovina je ustavljena. Delavci se vračajo pred solnčnim zahodom s polja, da jih ne bi Uskoki izropali in pomorili.³⁾

V bližini cerkvice sv. Jederti na Gorjancih stoji kamen z letnico 1687. in poleg letnice je vsekano ime Jezus. Ta kamen imenuje ljudstvo „krvavi kamen“. Mogoče se je vršil tu kak krvav spopad med hajduki in domačini. Gotovega pa o tem spomeniku nihče ne ve. Pravlјica trdi, da so zakopali hajduki ondi dva mladeniča in eno deklico do vratu in jim potem odsekali glave. Kri teh nesrečnežev je močila kamen, ki stoji zakopan na onem mestu še danes.⁴⁾

¹⁾ Valvazor XI., 279.

²⁾ Valvazor XI., 114.

³⁾ Dimitz, G. Kr. IV. 59. Mitheil. d. h. V. f. Kr. 1864. 79.

⁴⁾ Dol. Novice, 1887, 158.

Kmalu za Valvazorjem imamo drugega poročevalca o hajduških grozodejstvih, in ta je Maks Ernest pl. Tauffenbach, senjski nadstotnik in glavar karlovske in pomorske meje. On poroča dne 19. junija 1716 iz Dubovca na deželne stanove o škodi, ki jo delajo šumberški Uskoki v okrožju. Pravi, da se potikajo v velikih četah prav na daleč in da napadajo vasi in gradove. Pred kratkim, piše ta poročevalec, je napadlo Posetijev grad Fostenberg dvesto roparjev. Vdrli so pri glavnih vratih, katera so ulomili, in preiskali vsak kotiček, da bi dobili v pest graščaka samega. K sreči ga ni bilo doma. Odprli so vse sobe in shrambe in odnesli vse do čistega. Da bi se jim bil kdo postavil v bran, na to ni mislil nihče, bilo jih je preveč. Pičla straža se ob času, ko so po gradu rogovilili, ni upala niti geniti. Mirno je prenašala zasmehovanje in udarce razbrzdane čete, ki si je dovolila v svoji premoči vse. V toplih besedah pozivlja Tauffenbach deželne stanove, naj stopijo v sporazum s sodišči v napadeni okolici, naj pošljejo dovolj vojakov, ki bi preiskali vse goščave, po katerih se potikajo te nečloveške drhali, ki so zasedle vse soteske in ceste, da se trgovci nikamor geniti ne morejo.¹⁾

Nič manjše čete se niso klatile tudi okrog Staroga trga pri Poljanah. Starotržani pripovedujejo, da se jim je nekoč napovedalo dvesto roparjev. Napovedani dan je bil trg prazen, vse je zbežalo na goro nad Predgradom; od tam so ljudje iz gozda gledali, kdaj prihrumé roparji v trg. Ob večernem mraku pride res veliko roparjev in najdejo trg prazen. Ko ugibljejo, kam bi bili odšli tržani, zažari na gori velik ogenj. V kolobarju okrog ognja so stopali begunci s svetlimi kosami v rokah. Hajduki so menili, da gre nadnje celo krdelo vojakov; urno so odnesli pete, begunci pa so se veselo vrnili v trg, zadovoljni, da se jim je zvijača tako dobro obnesla.

Žalostno sliko o hajduški surovosti nam nudi dogodek, čigar pozorišče je bilo župnišče v Semiču l. 1720. Oskrbnik nemškega viteškega reda poroča o njem na Dunaj in to poročilo se je ohranilo do danes. Iz njega posnemam vso zgodbo. — Bilo je dne 16. julija popoldne. V župnijski obednici je sedel semiški župnik Janez Stariha, ki je bil obenem prošt nemškega viteškega reda na Belokranjskem, v živahnem pogovoru z vikarjem Ivanom Jesenom. Kar plane v sobo semiški učitelj in naznani, da je videl prihajati doli od Smuke s semiškega hriba veliko četo roparjev. Duhovnika se naglo dvigneta in hitita iz župnišča, da se prepričata, koliko je na tem poročilu resnice. Komaj stopita na prag, zapazita roparje, kako drvijo v cerkev in po taboru, kjer so

¹⁾ Mitheil. d. h. V., 1868, 60.

imeli Semičani svoje shrambe že izza turških časov; drugi so stali že vrh taborovega zidovja in so začeli streljati na ljudi, ki so, obveščeni o roparskem pohodu, pridrli s polja, njiv in vinogradov. Kdor se je prikazal preblizu, so ga koj ustrelili. Drugi so vtem že varno ropali po taboru in župnišču. Prošt in vikar se naglo vrneta in skušata ubežati skozi dvorišče vunkaj na polje, kjer je bil stari umirovljeni prošt Plut s svojim kaplanom pri delavcih. Prideta na dvorišče. Koj ju zapazijo stražeci hajduki in jima dajo z namerjenimi puškami znamenje, naj se vrneta in malo počakata. Udasta se sili in se vrneta v župnišče, v nadi, da najdeta tu kak varen kotiček. Vikar se je naglo skrnil v peč v kuhinji, odprtino peči pa je zadela z lonci, skledami in drugim kuhinjskim orodjem. Prošt pa je begal brez glave po hodnikih in premišljal, kje bi se mu bilo najbolje skriti, toliko časa, da so prišli roparji iz tabora v župnišče in ga zgrabili. Peljali so ga v kuhinjo — in vikar je bil tu priča njegovega strašnega konca.

Roparji zanetijo ogenj in vržejo vanj železne verige in klešče. Silijo v prošta, naj jim izroči vso zlatnino in srebrnino, češ, on je že star duhovnik in mora imeti nakopičenega precej denarja. Prošt se izgovarja, da nima bogvekaj denarja, nekaj malega pač, in to jim dá drage volje. Nič niso izdale njegove besede in prošnje. Urno mu strgajo suktnjo in srajco z života in na golo telo ovijejo razbeljene verige in ga v groznih mukah tirajo od sobe do sobe, tudi v cerkev in zakristijo. Pred njim odpro vse omare, vse škrinje in premečejo vse. Vedno silijo vanj, naj jim pokaže več denarja, pove, kam ga je zakopal. V nečloveških bolečinah jim prošt zatrjuje, da je dal in pokazal vse, in prosil s tresočim in pojemajočim glasom: „Moj ljubi vojvoda, ne mučite me tako hudo, pri sv. ranah in krvi Jezusovi vas prosim, pustite me, saj sem vam vse pokazal, saj vam dam vse!“ A nič mu ne verujejo; v drugo in še v tretje se povrnejo v kuhinjo in ponavljajo grozno trpinčenje z razbeljenimi verigami. Naposled je bila uboga žrtev izmučena do smrti. Pošle so mu moči in revež je komaj še mogel toliko govoriti, da je poprosil razbojnike, naj saj toliko prenehajo z mučenjem, da se

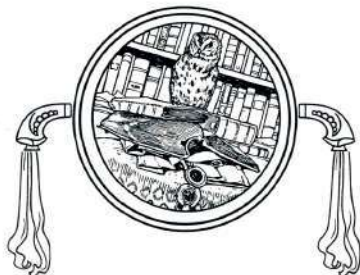
skesa svojih grehov in poprosi Boga, da tudi njim odpusti vse krivice; potem naj storé z njim, kar jim drago. Prošnjo so mu uslišali. Začne moliti, in hajduki se med molitvijo posvetujejo, kakov naj bo njegov konec. Eni so bili za to, da ga pusté pri življenju, drugi, da se usmrti; obveljalo je zadnje. Pol mrtvega je ustrelil eden izmed tolovajev v desno sence, drugi mu je s sekiro odsekal glavo; ker ni ločil glave od telesa, je zamahnil še enkrat in sedaj s tako silo, da je odprl vso prsno votlino. Ko so dokončali, so odšli iz kuhinje. Vikar, ves trd od strahu, ki ga je preстал v svojem skrivališču, je slišal, kako so se odhajaje pogovarjali: „Zapomni si,“ je rekel eden, „jaz nisem in ne morem in tudi nočem biti kriv njegove smrti.“ — Straža z obzidja je usmrtila Ivana Serbaler, podložnika grofa Lichtenberga, graščaka na Turnu. Smrtno ranjen je obležal župan iz Turna in še nekaj družih. Vsega skupaj so oddali roparji dvesto streliv. — Krog polosme ure zvečer, po štiriurnem bivanju so zapustili Semič in se podali proti Črnomlju. Prestrašeni Semičani so gledali za odhajajočimi in jih našteali sedem in trideset. Nosili so graničarjem podobno obleko, po splošnem mnenju so bili Ličanje, t. j. hrvaški hajduki. Iz cerkve so odnesli ves cerkven denar, pet kelihov, vse patene, vrčke, boljšo mašno obleko, antipendij, mašne srajce, sploh vse cerkveno perilo; tabernakeljna se pa niso doteknili. Izropali so župnišče in tabor do čistega. Ko so prišli po njihovem odhodu ljudje v župnišče, niso mogli najti niti ene čiste srajce, v katero bi preoblekli mrtvega prošta. V eni sobani so našli umazano perilo, katero so razmetali roparji, ko so se preoblekli. V kleti so popili nekaj vina, ostalo pa izpustili.¹⁾

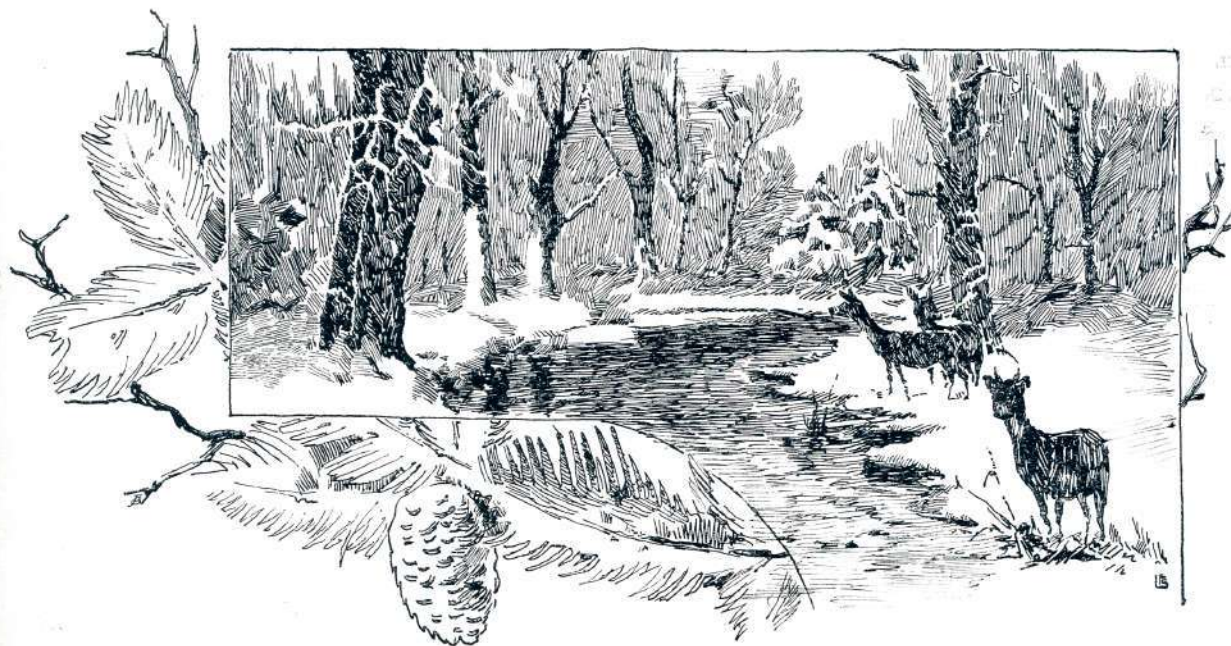
Nemški viteški red je po tem dogodku prestavil prošnjo za stalno v Metliko. Župnik v Semiču je postal Tomaž Hrovatin, velikonedeljski župnik. Ta je umrl za mrtvoudom 13. aprila l. 1731., v starosti 42 let. Čez tri leta po tem grozodejstvu, l. 1723., so hajduki zopet neusmiljeno razdejali Semič.²⁾

(Konec.)

¹⁾ Izvestja M. d. VIII. 43—47.

²⁾ Klun, Archiv I. 71. Hrovat, Kranjska mesta 121.

ZIMA V GOZDU

F. STELE

Črtice o belokranjskih hajdukih.

Spisal Leopold Podlogar.

(Konec.)

Omenili smo že, koliko kvare je naredilo hajduško nasilstvo kostanjeviški okolici in mestu samemu po poročilu samostanske kronike iz l. 1684. Kakih petdeset let pozneje pa je imel tudi sam utrjeni samostan mnogo prestati od roparjev. L. 1736. dne 29. julija ga je napadla v večernem mraku roparska tolpa, broječa 40—50 šumberških hajdukov. Vodil jih je turški vlah Hasan Bišič. Poročilo kaže, da tudi samostanski ljudje niso rok križem držali, ampak se hajdukom krepko postavili v bran. V boju sta bila umorjena dva redovnika. Zadet od dveh krogelj, je obležal pri korskih stopnjicah o. Sigismund Žigan in smrtno ranjeni o. Evgenij Jurič je umrl zadnjega julija. Iz poročila posnamemo, da so kmetje in meščani prihiteli samostanu na pomoč. Med ranjenci so zabeležena imena Matija Zvertnig, Mihael Purger, Matija Klemenčič, Ivan Lužar in druga. Smrtno ranjenih je bilo sedemnajst, drugi so bili bolj ali manj poškodovani. Ko so bili hajduki naredili „red“, so začeli ropati. Ulomili so v 25 sob, v vse omare, škrinje, in pobrali, po svoji navadi, kar se je dalo odnesti. Česar ni bilo mogoče pograbititi, so razbili; tudi cerkvi niso prizanašali. Ob dveh čez polnoč so bili gotovi. Poleg uropanega blaga so odnesli seboj tudi dva usmrtena tovariša. Pri Bihaču so se ustavili in delili plen. Ker so bili

nekateri s svojim deležem nezadovoljni, jim je vodja še tisto odvzel in velel radi upornosti nekaj ljudi posekati. Zavaljo te njegove samosilnosti so ze zoper njega zarotili in ga zavrtno umorili.¹⁾

Samostan si je iz prestane nesreče kmalu opomogel. S pomočjo dobrotnikov iz višjih plemskih rodovin, se je vkratkem dvignil do prejšnjega blagostanja. Hajdukom to ni ostalo prikrito in po preteku enega leta so zopet obiskali samostan. Udreti so nameravali, ne kakor leto prej, s silo, ampak z zvižjačo. Poslali so enega izmed tovarišev, da bi se preoblečen utihotapil v samostan in jim ponoči odprl. Pogumno je odšel, a pota mu so bila malo znana. Preoblečen v samostansko obleko je pregovoril nekoga kmeta, menda iz Ošterca, da ga je peljal pred samostan. Ko vse potihne, pokliče vratarja, ga umori, mu vzame ključe, obleče njegov habit in za vrati mirno čaka prihoda tovarišev. Kmalu začuje njihove stopinje in trkanje in jim odpre.

Ko ti med vrati zagledajo namesto tovariša meniha, mu koj eden glavo odseka. Toda v hipu spoznajo roparji glavo svojega tovariša; nepopisen strah jih obide, poberejo njegovo glavo in puste

¹⁾ Dimitz, G. Kr. IV., 59. Argo 1895. 206—207. Hoff, Gemählde vom Herzogthum Krain, II., 81.

samostan v miru. To dogodbo nam predočuje slika pred velikimi samostanskimi vrati, slikana na zid. Zgornji del podobe nam kaže Marijo z Detetom Jezusom, spodaj na desno neko božanstvo z glavo roparja v roki; telo njegovo leži zdolaj v kuti; poleg je drug ropar z mečem, s katerim je preoblečenemu odsekal glavo. Pod podobo čitaš napis sledeče vsebine: ECCĒ / IANVA / COE LI / NON / FVRES / NEC / VALLA CHI / NEQVE / LATRONES / AST IVSTI / INTRA - BVNT / IN / EAM. (Glej vrata nebeška! Ne tatje, ne vlahi, ne roparji, ampak le pošteni pojdejo skozi.) Kronografikon nam pokaže letnico 1737, v katerem se je izvršil opisani drugi napad na samostan.¹⁾ Zapustivši samostan, so jo udarli proti Šent Jerneju, kjer so nameravali obiskati ondotnega župnika. Ob pravem času so jih Šentjernežani zapazili in začeli plat zvona biti. Roparji se, to čuvši, obrnejo proti Pleterjam, kjer so imeli jezuitje svoj samostan.²⁾ Poskusili so tudi tu, a menda z enakim uspehom kakor v Kostanjevici in v Št. Jerneju. Pregnani izpred Pleterij so napadli vas Javorovico in se od tam podali mimo cerkve sv. Jedrti v svoja domovja.³⁾

Mrtvaška knjiga na Vinici poroča, da je bil dne 11. septembra 1775. pokopan „ad criptam“ Jurij Kočevar, vikarij, v 43. letu starosti. Padel je kot nesrečna žrtev hajdukov. Prišli so ob belem dnevu mimo cerkve po župnijskem vrtu pred župnišče. Ko je župnik zapazil roparsko tolpo, se je naglo skrnil v peč, kaplan se je vrgel raz okno na tla in bežal na polje in se tam zaril v proso. Le vikar, ki je imel stanovanje nad cesto, je zaslišal ropot še-le tedaj, ko so začeli ljudje upiti. Radoveden, kaj je zunaj, pride na hodnik in pogleda na prosto. V istem trenutku ga zapazi eden izmed roparjev in ga ustrelil. Viničani si niso upali napasti roparjev deloma iz strahu, da se ne bi le-ti maščevali na ta ali na oni način, deloma zato, ker so bili prepričani, da je med roparji precej našemljenih vaščanov. Nemoteni so opravili svoje delo v župnišču in odšli Bog zna kam.

Leta 1776. so napadli hajduki Kočevje. Mesto so izropali in ustrelili soprogo mestnega glavarja. Skrajna predrznost, da so si upali napasti mesto, je zdramila gospodo v Ljubljani; poslali so v Kočevje vojake, da bi preiskali v okolici goste šume. Z veliko vnemo so jim pomagali meščani in okoličani, a ves trud je bil zastonj. Vojaško poveljništvo je sprožilo originalno misel, rediti močne pse, kakor jih imajo na Krasu in na Koroškem, da jih v slučaju napada izpuste. Ta poskus se jim ni obnesel; vkljub tej

¹⁾ Argo 1895, IV., 207.

²⁾ Od leta 1595. (izročilna listina je izdana dne 29. novembra) do l. 1773.; od l. 1899. je last kartuzijanov.

³⁾ Bleiweis. Novice, 1883, 101. Hoff, Gemählde von H. Krain, II., 81—82.

varnostni odredbi so se priklatile tja in sem do Kočevja in celo v Kočevje hajduške čete,¹⁾ ki so vznemirjale neprestano celo kočevsko okolico.

Zelo pogosti so bili hajduški obiski v začetku 19. veka. Od višjih oblasti so prihajala zlasti na župnišča navodila, kako se zavarovati pred napadi roparjev. Nasvetovala so ta navodila razne varnostne odredbe. Sledeč jim, so dali župniki narediti pri vseh oknih v pritličju in prvem nadstropju močno železje, strelne line, kakršne še danes opazimo na gradovih, in so utrdili glavna vrata tako, da jim ne bi prišla sekira do živega.

V začetku 19. stoletja, tako pripoveduje živa ljudska govorica, so prišli roparji v Stari trg pri Poljanah, ravno ko je zvonilo poldne. Šli so skozi trg v vas Močile in se podali naravnost v hišo starega bogatina, vaškega sodnika Štrbenca. Družina je bila ravno pri južini, ko so vstopili roparji. Vodja ukaže gospodarju, naj prinese ves denar in vse dragocenosti, kar jih ima, drugače da postreliti njega in vso družino in mu zapali hišo. Brez ugovora jim prinese Štrbenc, kar so zahtevali. Medtem so se zbirali tržani okoli hiše svojega sodnika. Hajduki, nič dobrega sluteč, so si vzeli za varstvo svoje kože župana samega. Ko jim je zahtevano izročil, so ga deli v svojo sredo in odkorakali z njim proti Kolpi. Mnogi zbranih se jih ni upala napasti, bilo jih je preveč in poleg tega so se bali za Štrbenca, katerega bi bili roparji koj ustrelili, ako bi se bil drznil kdo nanje streljati. Župan je moral z njimi preko Kolpe in šele potem, ko so bili popolnoma na varnem, so ga izpustili.

Tudi župnišča niso pozabili. Večkrat so drzno potrkali na vrata, poskusili s silo, a železna vrata so jim povedala, da jim je vstop zabranjen. Leta 1805. se jim je vendar posrečilo ulomiti skozi vrata na dvorišče. Začutil jih je hlapec, ubil s puško enega hajduka, a kmalu je ležal sam v krvi na tleh. Roparji so udarli v župnišče. Župnik se jim je bil skrnil v nalašč zato pripravljeno skrivališče pod streho proti dvorišču, kaplan pa jih je dočakal v svoji sobi. Ko niso dobili v roke župnika, so obiskali njegovega pomočnika. Mirno jih je sprejel v svoji sobi in jim očital njih pregrešno dejanje. „Pridigo si prihrani za nedeljo, to ni za nas. Denar sèm in povej nam, kje je debeli gospod in kje ima denar. Včeraj je vzdignil precej denarja, ki ga ne potrebuje. Le urno odpri tudi ti svoje predale in nam izroči, kar hraniš pod ključi.“ Kaplan odpre svojo miznico, vzame iz nje pest srebrnega denarja, ga vrže na mizo, rekoč: „Tukaj imate moje imetje v denarju, župnika si pa sami poiščite.“ Toda roparji z nje-

¹⁾ Letopis M. Sl. 1874, 93.

govim denarjem niso bili zadovoljni. „Hitro gospod suhač, le še kam poseži, tako reven menda vendar nisi!“ Tako se zahvalijo siloviteži za izročeni jim denar. Kaplan jim zatrjuje, da nima več, a oni mu ne verujejo in ga silijo, naj urno da, kar še ima. Ko se gospod ne gane, zakriči vojvoda hajduški: „Vrag ti! Odščipnite mu kos mesa, masti tako nima ta suhač!“ In ubogega duhovnika so se lotili s kleščami in ga suvali. Ta ni črhnil, hrabro je pretrpel vse prizadete muke. Kar začne biti plat zvona. Cerkvenik je bil prišel k župnišču, treba je bilo iti k bolniku. Ko začuje ropot v župnišču, hiti v zvonik in pozvoni. Kmalu je bil ves trg in sosednje vasi na nogah. Roparji so vedeli, da bo ljudstvo s silo branilo svoja duhovnika in ker jih ni bilo veliko, so se urno odpravili na odhod. Komaj pridejo na dvorišče, zagrmе puške. Branili se niso, urno so se spustili v beg; padel jim je en tovariš in ta je bil domačin, njih vohun, ki je zanje vohunaril po terški in poljanski dolini.¹⁾

Na Tančji gori v dragatuški župniji so zidali l. 1805. cerkvico v čast sv. Ani; do tedaj je stala na onem mestu le majhna kapelica, posvečena isti svetnici. Graščak iz Turna je kupil mali zvon. Komaj je bila cerkev dodelana, so jo hajduki oropali. Ukradli so tudi zvon in ga prodali daleč doli nekje na Hrvaškem. Po naključju je prišel v oni kraj berač, ki je bil slepec; doma je bil iz Tančje gore. Ko je slišal zvon, je vprašal ljudi, kje so ga kupili. Povedali so mu, da so ga prodali tuji možje za prav nizko ceno. Beraču se je zdelo, da ima enak glas onemu, katerega je čul doma v Dragatušu. Domov prišedši pripoveduje o tem zvonu. Domačini dobijo par mož, ki odidejo na Hrvaško. Prišli so v vas, katero jim je napovedal berač, in spoznali, da je zvon prav oni iz Tančje gore.²⁾

Nastopila je doba francoske okupacije. Francoski vojaki so se doselili tudi v Belo Krajino; ti in francoski orožniki so skrbeli za red in varnost. Hajduštvo se je res nekoliko omejilo, a popolnoma iztrebilo, kakor se rado trdi, se vendar ni. Navajam le nekoliko slučajev, ki se omenjajo v sodnijskih listinah, hranjenih v stari sodnji na Krupi.

V noči od 21. do 22. majnika l. 1812. so se klatili roparji po semiški župniji. Napadli so več hiš; na Rebri so ranili kočarico Katarino Vovk in ji odnesli ves denar v znesku devetih goldinarjev. Orožniki so kmalu zvedeli za klateže, šli so za njimi proti Rebri; a ti so se urno umaknili čez Gorjance in šli proti Kostanjevici. Na poti so zadeli na nočne čuvaje, s katerimi so se spoprijeli in premagani odbežali.

¹⁾ Dom in Svet, 1895, 35—37.

²⁾ Pisana kronika dragatuške župnije.

Dne 3. junija 1812 so izropali Vimolj in ubili enega kmeta z imenom Marko Ribič.

Dne 27. julija istega leta je jahal Matija Kukar iz Dolenje vasi pri Črnomlju na Bosiljevo. Pri Hrastu blizu Vinice so ga napadli roparji, vzeli so mu konja in 300 goldinarjev.

V noči od 20. do 21. aprila l. 1813. po polnoči je vlomila tolpa roparjev v cerkev sv. Kozma in Damijana na Krki. Razbili so darilno puščico, odnesli cerkveni denar, cerkveno posodje in obleko. Vlomili so natihem in dokončavši delo zapustili Krko proti jutru, ko so ljudje ravno vstajali. Sodeč po njih obleki so jih imeli ljudje za graničarje, t.j. šumberške Uskoke.

PORTRET PROF. LEVIČNIK

L. 1813. dne 15. majnika je napadlo 21 tolovajev župnišče v Kuničah na Hrvaškem. Ko je župnik zaslišal razgrajanje roparjev po dvorišču, je poskušal ubežati skozi okno v trtje. Hitro so ga opazili, in boječ se hajduških pušek se je vrnil župnik v svoje sobe, iz sob na hodnik in je iskal tam primernega skrivališča. Ko sliši, da prihajajo po stopnjicah do njega, skoči naglo v blizu stoječo kad za zelje. S svojim skokom je povzročil močen ropot in koj jim je bil v rokah. Mučili so ga nečloveško. Najprvo so zahtevali od njega denar; ko jim je dal, kar je imel, niso bili zadovoljni in zahtevali, naj jim izroči vse. Ko je zatrjeval, da nima več, so ga skopili, in

po izvršenem nečloveškem dejanju mu je prerezala ali prevrtala neka hajduška žena, ki se je napada udeležila, pestnice in preteknila skozi nje zvito beko; tako so ga peljali proti Kolpi, da ga tam utope. Celo pot silijo vanj, naj jim izroči ves denar, a ko jim gledaje gotovi smrti v oči zatrdi, da nima več, ga puste, polomivši mu prej še obe nogi v kolenu. Omenjena nečloveška žena je bila po ljudskem izročilu Marindolka. Prišla je njena zadnja ura; celih štirinajst dni je umirala, in ko so se poleg napol mrtve ljudje čudili, da ne izdahne, je zbrala še poslednje moči in izpovedala, kako se je v družbi hajdukov pregrešila nad kuniškim župnikom. V zadnjih izdihih je še ponavljala: „Znam, da mi ljudska nevolja ne da umreti.“

Ista tolovajska četa je napadla isto noč bližnjo vas Prilišče, izropala tri bogatejše hiše in umorila dva kmeta.

Leta 1814. dne 12. aprila so napadli vas Toplice; pokradli so veliko; napadli so tudi župnišče, a ker niso mogli udreti, so ukradli župniku Matiju Štine osemletnega konja, ga osedlali in mimo župnišča odgnali proti Črmošnjicam.

Velikonočno soboto l. 1815. so obiskali hajduki mlinarja Jožefa Kraševica na Butoraju. Pospravljaj je ravno pred hišo za praznike, ko ga primejo. Vržejo mu vrv krog vrata in ga strašijo, da ga obesijo, če jim ne izroči za konje izkupljenega denarja. Peljal jih je v svojo sobo in jim izročil 157 gold. Zadovoljni s plenom, začnejo pobirati obleko, jedila in odneso tudi jerbas z velikonočnimi jedili. Žalostna je obhajala pretepena družina velikonočne praznike.

Ne dobra dva meseca potem so isti hajduki na grozen način umorili mlinarjevega sorodnika Nikolaja Babiča, župnika na Vrhu pri Poljanah. Mrtvaška knjiga te župnije poroča o tem dogodku nakratko: „1815. die 21. Maii Nicolaus Babič e Lukovdol, parochus in Verh a latronibus in domo parochiali media nocte octo vulneribus partim dissectus, partim traiectus est. Sepultus a Ioanne Perše, parochu e Stari Trg penes Poljane.“ Ljudje pripovedujejo, da je bil umorjeni župnik precej bogat in da se je vedno bal napada hajdukov. Na večer pred usodepolnim dnem pride v župnišče kmetska žena in pripoveduje družini, da je šla mimo Sabetiške šume in tam čula glasno govorjenje. Radovedna, kdo je tam, se plazi bliže in v gosti šumi zapazi celo trumo divjih mož, ki se pogovarjajo, da napadejo nočnojšnjo noč župnika na Vrhu. Župnik, to čuvši ni ženi nič verjel, ampak ukazal hišni: „E, to je ništa! Kruheca bi rada, daj ji in naj odlazi!“ Ženica je odšla, in komaj so pogasnile v župnišču luči, prilo-mastijo pred župnišče roparji. Razsekali so vežna vrata in udrli v župnišče. Župnik se je bil naglo

skril, a v malem župnišču so mu bili koj na sledu in so ga strašno razmesarili. Zaželenega denarja pa vendar niso dobili. Ko je bila odšla omenjena ženica iz župnišča, je poklical župnik k sebi sorodnico, malo deklco iz Lukovdola, in ji izročil zavitek, naročujoč ji, naj ga nese domov in spravi za nekaj časa v svoji skrinji in kadar ga bo zahteval, naj ga prinese nazaj.

Sum je letel na Marindolce; poslali so nekaj vojakov, ki so natanko poizvedovali in nekaj izmed Bojančanov odvedli v Karlovec.

Dne 16. junija je dobil butorajski mlinar Kraševic in njegova sorodnica, Kovačič, ki je služila na Vrhu za hišino in bila ob umoru Babiča ranjena, povabilo v Karlovec, da bi tam ogledala osumljene osebe in morda med njimi spoznala katerega izmed napadalcev. Šest izmed njih je bilo spoznanih in ustreljenih.

Župnija na Vrhu je bila radi ponavljajočih se hajduških napadov ena najnevarnejših. Težko so dobili višji pastirji duhovnikov, ki bi si upali nastopiti nevarno službo. Po onem napadu na Babiča so napravili na Vrhu v župnišču železja pri vseh oknih v pritličju in zgornjem nadstropju. Iz prvega nadstropja na prosto nad glavna vrata so držale strelne line, narejene po načinu strelnih lin, ki se nahajajo še dandanes po starih gradovih. Dušni pastirji na Vrhu so se čutili vedno v nevarnosti. Ko so krog l. 1840. in 1850. rogovilili hajduki po vrhovski okolici, niso spali več v župnišču, ampak v zvoniku, pod zvonovi ali nad zvonovi so imeli svoja ležišča. O vrhovskem župniku Zadniku, ki je služboval od l. 1860. do l. 1872. se pripoveduje, da celih dvanajst let ni spal niti enkrat v župnišču, ampak vedno v zvoniku.

Leta 1861., ko se je raznesla govorica, da bodo župnišče izropali, je najel za par mesecev celo lovce iz Rudolfovega.

Leta 1816., v noči med 27. in 28. majnikom, je udrlo na Jugorju pri Metliki kakih deset roparjev v gostilno Ignacija Štublar. Grozno so razmesarili njega in njegovo ženo; pobrali vse, kar sta imela v gostilni; odnesli so v sodcih tudi vino. Vodja jim je bil znani Dušan; njegovi drugovi pa so bili ubežniki iz slunjskih ali ogulinskih regimentov.¹⁾

Leta 1817. so napadli roparji Jožefa Ressler, gozdarja v Pleterjah. Jahal je ponoči od Rudolfovega domov, kamor je bil šel po denar za delavce. Ustavili so ga in zahtevali denar in konja. Denar jim je izročil, konja pa ne. Zatrjeval jim je, da pozna njegovega konja vsak človek v okolici in da jim bodo prišli po konju najprvo na sled. Dali so se

¹⁾ Sodn. listine na Krupi.

pregovoriti, pustili so mu konja in se zadovoljili z denarjem. Tri dni po tem dogodku je začel Ressel v pozni večerni uri trkanje na vrata. V strahu je bil, da so ga posetili roparji; oborožil se je in stopil pred glavna vrata in vprašal, kdo je zunaj in česa želi. Povedali so mu, da so oni možje, ki so mu pred tremi dnevi vzeli v gozdu denar, pa ga pri tem niso spoznali. Tekom treh dni so zvedeli o njegovi osebi, katero zelo spoštujejo, in mu vračajo denar v zahvalo, da jih ni zasledoval. V trenutku, ko odpre vrata in prime za zavitek, začuje silen ropot v svoji spalnici. V mnenju, da so ga roparji prevarili, urno zaklene vrata in hiti v spalnico, a tam ne najde roparjev, ampak zapazi, da se je udril ravno nad posteljo strop, ki bi ga bil uničil, da ni bil zapustil svojega ležišča.¹⁾

Leta 1821. v noči od 19. do 20. oktobra so vlomili v osilniško župnišče in odnesli denarja, zlata in srebra, v vrednosti 1200 gold.²⁾

Leta 1825. so prišli okrog Božiča kranjski trgovci v Semič po vino. S posestniki blizu nekdanjega Felkočgrada so se pogodili za ceno. Vino je bilo že odmerjeno, pili so „likof“ in ravno štelili na mizo denar, kar uderejo med vesele barantače hajduki. Do boja sploh ni prišlo. Roparji so pograbili z mize denar, potem pa urno odšli proti Krupi. Prestrašilo jih je bilo zvonjenje iz Semiča in od Sv. Duha. Ljudstvo je zvedelo za nenadni napad in s tedaj navadnim znamenjem sklicalo ljudi na pomoč. Ob tej priliki so bili roparji vlomili tudi v semiško cerkev in odnesli iz cerkve poleg drugega tudi monštranco in jo prodali nekje doli na Hrvaškem. Neki Semičan je prišel tja na svojem trgovskem potovanju, jo je spoznal, kupil in prinesel nazaj. Monštranca je v rabi še danes.³⁾

Na Vel. Šmaren l. 1826. ob devetih zvečer je udrlo trinajst oboroženih tolovajev v Kočevje. Napadli so mestno hišo, ugrabili iz blagajne 971 gold. v zlatu in srebru, papirnati denar so pa razmetali po fleh. Ustrelili so ženo mestnega sodnika.⁴⁾

Leta 1827. dne 19. avgusta proti deveti uri zvečer je prišlo v Lukenjski grad pri Prečini 16 roparjev. Prišli so od kočevske strani, v kočevskih gozdih so bili zgrabili nekega oglarja, da jim je kazal pot. Okrog poldne tistega dne se ustavijo pri cerkvi sv. Petra nad Sotesko, kjer se glede napada natančno dogovore. Preko Soteske, Polja in Straže jo vdarijo proti gradu, kamor dospejo krog devete ure. Nekoliko mož ostane pri vratih za stražo, drugi udero z vodjo v grad. Lastnik gradu, pl. Fichtenau, se je mudil

slučajno z gospo in malim sinčkom v Ljubljani. V gradu so našli le nekaj poslov in dva grajska uradnika. Na brambo niti mislili niso. Uradnika sta ravno večerjala, ko vstopi prednju harambaša in zahteva, naj mu izročita denar. Naglo vstaneta, odpreta blagajno, katero hajduki izpraznejo; njihov vodja pa se vsede k mizi in naglo použije ostalo večerjo. Poleg denarja, okrog 800 gold., odneso vso srebrnino, zlatnino in namizno opravo. Med ropanjem sede harambaša h klavirju in igra vesele melodije. Z ropom gotovi, prineso na dvorišče najboljšega vina, zakurijo velik ogenj in popivajo. Okrog enajste ure odrinejo proti Vavtivasi. Med potjo zadenejo na stražnike in se spoprimejo z njimi. Padli so štirje stražniki in neki kmečki mladenič, ki je po naključju zraven prišel; izmed roparjev je obležal le eden.¹⁾

Leta 1829. so se klatili razbojniki po šentjernejski okolici. Po vaseh so ropali in odnesli vse, kar so dosegli. Napadli so kneza Auersperga v Veliki vasi. Dan prej so poslali v Krško pismo, z opominom, naj pripravijo za naslednji dan jedi in pijače za trideset mož, zraven pa še precejšnjo vsoto denarja, sicer se jim zna slaba goditi. V velikem strahu pričakujejo Krščani prihoda gostov, ki so se povabili sami. Vse zastražijo, a roparjev ni. Ob dveh po polnoči prijaha sel iz velikovaške grajščine s poročilom, da so vlomili roparji v graščino in smrtno ranili grofa. Nepopisen strah je popadel Krščane in v grozi so pričakovali, da sedaj pa sedaj prihrume roparji tudi nadnje. A ni jih bilo, bodisi da so se bali lahonov, ki so ravno tedaj kopali strugo Stare vasi do Skopic, bodisi da so bili le nalašč hoteli malo postrašiti meščane. V istih dneh je ta tolpa mnogo grajščin napadla in izropala. Deželna vlada je poslala nadnje stotnijo vojakov s poveljnikom Fügnerjem, ki je bil večkrat od roparjev ranjen in je umrl v Krškem l. 1854.²⁾

Sredi XIX. stoletja se je klatilo vse polno roparskih družeb po Belokranjskem. Njihovi glavarji so sedanjim starčkom dobro znani po osebi in dejanjih.

Po kočevski strani je strašil zloglasni Roša.³⁾ Veliko grozodejstev se njemu pripisuje. Razpisana je bila nagrada na njegovo glavo, iskali so ga vojaki in domačini dolgo brez uspeha. Slednjič so ga vendar dobili v pest. Bil je obešen blizu Predgrada na hribu, ki nosi ime Vešnik (Galgenberg). Ker so oblasti sumile, da je mnogo Poljancev bilo udeleženih pri njegovih roparskih pohodih, so šli istega dne vojaki

1) Hrovat, Novom. okrajno glavarstvo, 40—41. Costa, Reiseerinnerungen aus Krain, 112—113.

2) Lapajne, Krško in Krčani, 56—57.

3) Hauffen, Sprachinsel Gottschee 103. Poleg imena „Roša“ je bil znan še pod imenom „Mihor.“ Držal se je vedno v obližju Poljan.

1) Slovenec l. 1907., št. 11.

2) Letopis 1874., 93—94.

3) Semiska župnijska kronika.

4) Letopis, M. Sl. 1874, 93.

od hiše do hiše in s silo tirali vse Poljance na kraj obešenja, da bi jim bil nesrečni Roša za svarilni zgled.

Za Rošo najbolj prosluli hajduški vodja je bil neki Bavbec, doma iz Tančje gore. On ni končal na vešalih, ampak so ga ubili kmetje pri nekem napadu v Dobljčah. O njem se pripoveduje, da je po nekem ropanju peljal svoje tovariše na logarski hrib v cerkvico sv. Duha. Tam začno klati ugrabljene jance in jih peči. Precej vinjen, vzame Bavbec ovčja čreva in jih obesi sv. Eliju na vrat; široko se vstopi predenj in začne uganjati svoje burke: „Preljubi Ilja, če bi na poljanskem gradu vedeli, da sem danes ukradel tolstega janca, koj bi me prijeli in me priklenili k tistemu sramotnemu kamnu in mi obesili to-le lepodiščečo pasico krog vratu. Gospoda za to ne ve, pa jo nosi ti, dragi Ilja, namesto mene, saj se je ne braniš, kakor je videti.“¹⁾

Od Vinice do Metlike je strašil v istem času drug znameniti hajduški vodja, o katerem se primeroma največ govori. Ta zloglasni hajduk je bil Jožef Udmanič. Zibel mu je tekla v Draganičih onkraj Karlovca. Še mlad je prišel med vojake in se povspel do časti častnika. Vsled nekega lahkomišljenega dejanja je zapadel smrtni kazni. Dobro vedoč kaj ga čaka, je pobegnul srečno iz ječe in šel med hajduke. Zelo nevaren je bil gradovom in župniščem; ni rad rabil sile, ampak veliko rajši zvijačo; marsikatera se mu je mojstrsko posrečila. Pisal je, da navedem samo en slučaj, župniku svetonedeljskemu blizu Samobora, naj mu pripravi en tisočak srebra, sicer se mu bo slaba godila. Napovedal mu je dan in uro, kdaj pride po denar. Župnik dobi iz Zagreba vojakov in jih postavi na stražo. Dolgo čakajo Udmaniča, a ga ni od nikoder. Ob napovedani uri pride krst; boter in botra prineseta v župnišče otroka k zapisu. Ko župnik odpre knjigo, da bi vpisal krščenca, odgrne preoblečeni Udmanič v naročju celo kopico nabrušenih nožev in napolnjenih samokresov. Brez ugovora mu izroči župnik denar in da napreči na zahtevanje svojo kočijo, v kateri ga odpelje daleč iz župnije. Več sličnih dogodbe se čuje o Udmaniču med Belokranjci. Vse ga nam slikajo kot hajduka, ki ni rad prelival krvi, rad pa grabil grajščakom in bogatinom, a še rajši delil denar med siromake. Kakšen je bil njegov konec, se ne ve; ljudje pripovedujejo o njem različno. Eni trdijo, da je bil ujet in obsojen v dosmrtno ječo; drugi, da so ga ustrelili, tretji, da je zgorel v neki koči, katero so njegovi preganjanci zapalili in zastražili, da jim ni mogel uiti. Raznih pravljič o Udmaniču je toliko, da se mora človek čuditi; starejši ljudje se radi pohvalijo, da so ga

večkrat videli, ko se je potikal okoli Podzemlja in Gribelj in v lozah od Adlešič, Gribelj in Bojanecv proti Črnomlju.

Ob istem času se je potikal okoli Vinice neki Saro. Bil je rojen Hrvat in je študiral v Zagrebu. Dovršil je osem srednjih šol, pri maturi pa je padel; popustil je učenje in šel med roparje in v kratkem postal roparski vodja. O večjih ropih in pobojih Sarovih ni slišati med ljudstvom. Kradel je po hramih vino in po hlevih ovce. Držal se je večinoma v neki gostilni blizu Vinice; gostilničar mu je dajal prenočišče in v zahvalo za to je dobil po vsakem ropanju en del plena. Nekoč je napadel Saro s svojo bando malo grajščino blizu Severina. Grajski so se dobro branili; Saro je obležal mrtev pod grajskim zidom, star komaj 26 let; nekaj njegovih ljudi so polovili in jih vtaknili v Zagrebu v ječo.

V Perudinah, v župniji viniški, je živel v začetku druge polovice XIX. stoletja zloglasni hajduški vodja z imenom Skradnji. Napadel je s tovariši neko gostilno na Vrbovskem; moške so podavili, ženskam pa so porezali prsi.

Ceste iz Karlovca na Dolenjsko so bile silno nevarne. Zarasli gozdovi so bili najboljše skrivališče roparjem; iz njih so prežali na popotnike, voznike in sejmarje. Ohranila so se nekatera imena; najbolj v spominu so neki Haleksa iz Stare Lipe, Frankovič Janez iz Nove Lipe, Milič iz Marindola, Stanič iz Hrasta, Panjan iz Goleka, Štele iz Zapudja in drugi.

Okrog l. 1854. je začela avstrijska vlada nastavljanje ob hrvaški meji in tam, kjer so se ponavljali hajduški napadi, orožnike. Polagoma so ginili hajduki. Nekateri, navajeni dobrega življenja, so se lotevali samotnih vinskih hramov po Dolenjskem, zlasti po Belokranjskem. Ponarejali so ključce, vlamljali so vrata in pogosto odnesli gospodarjem ves jesenski pridelek. V nekatere bolj oddaljene hrame so se shajale cele družbe, kjer so med obilno pijačo uganjali ponočne orgije. Ni se manjkalo tudi ničvrednih žensk, ki so potegnile z moškimi na ponočne obiske v tuje hrame. Trtna uš, ki je uničila trtje, je zatrla tudi zalego vinskih tatov. Saj o večjih tatvinah, kakor prejšnje čase, ko so tatovi popraznili v eni noči polne hrame, ni več slišati.

V.

Ko sem čul med Belokranjci, koliko so prestali njihovi predniki pred roparji, sem se začudil, da jih nazivljejo z besedo „hajduki“. Koj se mi je zazdelo, da jim tega imena ni nadejal domačin, ampak tujec, ki ni umel pravega pomena besede hajduk. Po krivici se je to tako idealno ime prijelo teh lopovov. Hajduke so imeli Jugoslovani, rodila jim jih je turška

¹⁾ Dom in Svet 1895, 436.

sila, ki je zatirala ubogo rajo, kolikor je mogla. Navravno je, da se je raja upirala vsaki preveliki nepravdi, a malo je izdal nje odpor nasproti vsemogočnim pašam in agam. Posamezni možje so bežali v gore, kjer so se skrivali pred Turki in prežali nanje. Pregarjali so jih, pobijali in s tem upali doseči, da prepode Turke in se jih osvobode. Hajduki so se borili za svobodo svojega naroda, borili so se za sveto stvar in niso iskali osebne koristi. Narod jih je ljubil in spoštoval, narodna pesem jih proslavlja kot narodne mučenike, ki so tvegali svoje dragoceno življenje za sveto stvar, za vero in svobodo. Hajduki so jugoslovanski narodni osvoboditelji, kateri so največ pripomogli do tega, da Turki niso še hujše in dalje pustošili krščanskih dežel, in kateri edini so izvojevali, da je Jugoslovanom napočil vendar enkrat dan zlate svobode. V ta namen so se odrekli najčilejši sinovi vseh stanov svetu in življenju, živeli po gorah in hajdukovali. Vedeli so, da so zanje pripravljeni koli, na katere jih bodo nataknili Turki, če jih dobe v roke. Bili so pravi vitezi naroda, katere je narod brezmejno spoštoval in jim želel srečo in uspeh na vseh potih. Hajduk je živel le za to, da se maščuje nad Turki, ki so v prah teptali ubogo rajo. Tako vzvišenega imena ne zasluži ropar, ki v naših očeh ni bil nič manj ljut od Turka, ki je vsestransko zatiral in tlačil naše pradede. Tega imena jim torej ni nadejal domačin, ampak nerazsoden tujec, ki je, v primeri rečeno, obesil lopovom zlato verižico okrog vratu, kateri je zaslužil krvnikovo vrvico.

VI.

V prvi dobi razvitega hajduštva, ko so ropale čete broječe po 100 do 200 tolovajev, na kak izdaten odpor od strani napadenih ni bilo misliti. Kjer so se nadejali takega obiska, so ljudje prosili vojaške pomoči iz bližnjih mest. Vojaške čete so prišle, a navadno šele tedaj, ko so bili roparji že davno izvršili svoje delo. Če so vojaki vendar prišli ob pravem času in vzeli kraj v varstvo, se hajduki tja sploh prikazali niso. Gradovi in sodišča so imeli stalno vojaško stražo, katera je imela nalogo ponoči varovati grad, podnevi pa preiskati v bližini ležeče gozde. Grajska ali sodnijska straža je štela navadno 10 do 12 vojakov. Teh se večja hajduška družba itak ni nič bala; gradov, v katerih se je nahajala vojaška straža, pač niso napadali, a za varstvo ljudstva ni vojaštvo storilo pravzaprav čisto nič. Ljudstvo, navezano na samoobrambo, si je v slučaju napada moralo pomagati, kakor si je vedelo in znalo. — Manjšim roparskim četam so vaščani navadno po-

svetili dobro. Po vaseh so čule vaške nočne straže, njihova naloga je bila opozoriti mirno speče vaščane na nenadni napad. V slučaju napada na lastno ali bližnjo vas so zapeli zvonovi v temno noč; ljudje, začuvši glas zvonov, so planili pokoncu, zgrabili za kose, sekire, vile, puške, sploh kar so ravno imeli pri rokah. Malokdaj so bili vaščani kos roparjem, največkrat so iz strahu pred njimi pobegnili v bližnje gozde in tam čakali na odhod roparjev.

Ljudstvo, izžeto vsled roparskih napadov, se je venomer pritoževalo pri vladi, da jih pozna le tedaj, kadar treba pokrivati nedostatke državne blagajne; kadar prosijo pa sami od države pomoči, jih država ne pozna, ampak jih prepusti same sebi. Bridke pritožbe, trda očitanja so včasih zbudle vlado. Poslala je ta navadno šele tedaj, ko so roparji že davno oplenili nesrečne seljake, večje trope vojaštva z naročilom, naj preiščejo vse bližnje in daljne gozde. Taka preiskovanja so trajala navadno po dva do tri tedne. Ljudstvu pa ž njimi ni bilo mnogo pomagano. Roparji so o dohodu vojakov koj izvedeli in jo naglo odkurili na varno. Vsaka hiša je morala dati moža, da je z vojaki stikal za roparji, navadno vselej brez uspeha. Ker so nudili roparjem prostrani gozdovi varna skrivališča, so jih začeli vojaki in njim pridruženi kmetje sekati, zlasti ob državnih cestah.¹⁾ V tem času krog l. 1810. so izsekali velikanski gozd, ki se je vlekel ob Kolpi od Vrbovskega do Severina in odtod do Bosiljevega. Enako temu gozdu so izginili ob glavnih cestah tudi drugi do polovice XIX. stoletja bodisi na Hrvaškem, bodisi na Dolenjskem. Odtod prikazen, da nikjer ne vodijo sedanje ceste skozi stare, velike gozdove; vsi so mlajše rasti.

A vse te varnostne odredbe še niso omejile in zatrlje roparjev. Leta 1850. so prišli na Kranjsko orožniki, pešci in konjiki.²⁾ Ti so začeli neumorno gonjo na roparsko zalego, dokler je niso popolnoma iztrebili in zatrli.

Hajduki sedaj ne strašijo več, žive le še v pomnjenju preprostega naroda, kateri se spominja z zaničevanjem njih, ki so toliko let zatirali vsestransko slovenskega kmeta. Koliko poslopij so upepelili, koliko prebivalcev oropali, koliko jih umorili, sodi lahko vsakdo sam. Nič ne pretiravamo, ako trdimo, da so te strahovite roparske drhali poleg Turkov glavni vzrok revščine, ki vlada po mnogih krajih še danes zapuščene Bele Krajine. Dal Bog, da mirna in varna doba zaceli enkrat stoletne rane, ki so jih ji vsekali nesrečni hajduki!

¹⁾ Mittheilungen 1896, 281.

²⁾ Novice VIII., 1850, 80.

